

Leraren in de middenschool worden begeleid en beoordeeld door zogenaamde experts, docenten die een paar taakuren krijgen om collega's te bezoeken en die beslissen welke schoolboeken worden gebruikt en of iemand een vaste aanstelling krijgt.

Lessen, lesuren, klassengrootte, doeltaal=voertaal

Positief is het aantal lesuren dat voor de talen beschikbaar is, hoewel ook hier docenten klagen dat het er te weinig zijn. De norm is drie lesuren per week. Daarbij moet wel worden aangetekend dat dat aantal voor Duits werkelijk erg krap is. Duits is een ontzettend moeilijke taal voor Italiaanssprekenden. Het niveau dat aan het einde van de middenschool wordt bereikt en officieel A2 zou moeten zijn, wordt maar door weinig leerlingen werkelijk gehaald. Duits geven in Nederland is beslist een stuk eenvoudiger. De motivatie van de leerlingen is vrij groot voor Engels en klein voor Duits. Dat laatste heeft ook historische oorzaken: Ticino is lang een achtergebleven kanton geweest waar Duitstaligen vaak de dienst uitmaakten. Duits is de belangrijkste taal en wordt door meer dan de helft van alle Zwitsers gesproken, veel bedrijven hebben contacten met het Duitstalige deel van Zwitserland en de meeste toeristen spreken die taal. Een complicerende factor is daarbij dat leerlingen Hoogduits leren en in het Duitstalige deel van Zwitserland verschillende varianten van *Schwyzerdütsch* worden gesproken.

Echt veel beter dan in Nederland is de klassengrootte. Klassen van dertig of meer leerlingen heb ik hier nooit gezien. Het maximum is 24. Meestal zijn de klassen echter veel kleiner: zo'n 18 leerlingen. Voor groepen met zwakke leerlingen ligt het maximum bij 16. Doordat het aantal wekelijkse lesuren meestal drie is, ziet een docent minder leerlingen langskomen dan in Nederland. Daarbij komt dat de meeste docenten aan de universiteit twee vakken hebben gestudeerd en een dubbele bevoegdheid hebben.

In het vreemdetalenonderwijs wordt het principe doeltaal=voertaal breed gedragen. Er zijn wel enkele docenten die de doeltaal in de klas niet spreken, maar op het gymnasium wordt dit principe door vrijwel elke docent gehanteerd. Het is wel gemakkelijker leerlingen Frans of Engels te laten spreken dan Duits, vooral in de middenschool.

Culturele verschillen

Het onderwijs is minder democratisch dan in Nederland. Er is meer respect voor autoriteiten. De machtsafstand is

groter en hoewel men ook hier klaagt over het dalende prestige van het leraarsberoep, is dit zeker beter dan in Nederland. De docent is, volgens de Italiaanse traditie, *professore* en heeft een redelijke sociale status.

In de eerste jaren van mijn huidige functie heb ik wel aan een andere manier van werken moeten wennen. Er wordt hier veel meer geïmproviseerd en veel minder planmatig gewerkt dan ik in Nederland gewend was. Vergaderingen verlopen vaak chaotisch. Als er al een agenda is, houdt men er zich nauwelijks aan. Ik weet vaak niet wanneer en of er nu een besluit is genomen of niet. Mijn collega's moesten vaak grinniken als ik daar weer naar vroeg.

Ik heb aanvankelijk geprobeerd zaken zo planmatig of projectmatig te organiseren, zoals ik daarvoor bij de SLO gewend was, maar dat werkt hier niet. Toch loopt de zaak niet in het honderd en het biedt ook de mogelijkheid heel flexibel te zijn. Hier heerst, in tegenstelling tot de rest van Zwitserland, een Italiaanse mentaliteit, die ik heb leren waarderen. Bij werkzaamheden in het Duitstalige deel van Zwitserland storen mij de overdreven formaliteiten tijdens vergaderingen en de wens om alles te willen vastleggen en plannen. Dan voel ik mij toch sterker met de Ticinese werkwijze verwant.

Beter?

Zit je als docent of leerling beter in Nederland of in Ticino? Die vraag is niet simpel te beantwoorden. Voor een docent hangt veel af van de concrete werksituatie, je directe collega's en de cultuur van je school. Als ik over ontwikkelingen in Nederland lees of er met collega's over praat, krijg ik geen heimwee. Anderzijds is het in de afgelopen jaren ook vaak voorgekomen dat ik moest denken aan hoe zaken in Nederland georganiseerd zijn: transparanter, minder hiërarchisch, ook professioneler, bijvoorbeeld op het gebied van de toetsing. Als docent heb je het in de gymnasia in Ticino wel beter: meer vrijheid, betere betaling, langere vakanties, minder bureaucratie.

Als ik kinderen had, zou ik ze echter liever naar een modernere Nederlandse middelbare school sturen. De middenschool is voor de meeste kinderen wel geschikt, maar als ik een kind met ernstige leerproblemen had, zou ik het liever op een Nederlandse school zien. ■

AUTEUR
Gé Stoks, <g.stoks@idea-ti.ch>, was voorzitter van Levende Talen van 1998–2002. Hij is lerarenopleider aan de Alta Scuola Pedagogica di Locarno (<www.aspti.ch>), Ticino, Zwitserland. Met twee Zwitserse collega's heeft hij een bedrijf voor vernieuwing, ontwikkeling en advies voor het onderwijs, *Idea Sagl* (<www.idea-ti.ch>). Tevens is hij lid van de redactie van het Zwitserse tijdschrift voor vreemdetalenonderwijs *Babylonia*, <www.babylonia.ch>.

Foto: Anda van Riet

TiO-abc

Het nieuwe evangelie in schrijfonderwijs?

De ontwikkelaars van TiO-abc lopen met het hoofd in de wolken. Tenminste als we op 5 maart de inleidende spreker van de TiO-studiedag in De Flint in Amersfoort moeten geloven. TiO-abc is een schrijfprogramma dat ontwikkeld is door Ad Bok; het zou de weg zijn naar een totaal vernieuwde vorm van schrijfonderwijs dat er volgens de ontwikkelaar en zijn werkgroep zonder enige twijfel gaat komen.

Ramon Groenendijk

Ad Bok, bedenker van het schrijfprogramma TiO-abc, heeft de afgelopen jaren niet stilgezeten. Na jaren van ontwikkelen van zijn 'Taal in Ontwikkeling' ging het vorige schooljaar de pilot TiO-povo op een aantal scholen van start. Dit jaar is er al een opvolger: TiO-abc.

TiO-povo was vooral gericht op meters maken (gebaseerd op de filosofie dat leerlingen door veel schrijven

ook beter gaan schrijven). De lancering van TiO-abc brengt meer mogelijkheden. TiO-a richt zich voornamelijk op formuleren. TiO-b kan gebruikt worden om leerlingen zich te laten bekwamen in het schrijven van betogen, beschouwingen en brieven. Langzaam maar zeker zullen ook nog recensies en andere tekstsoorten volgen. Een imposante lijst aan mogelijkheden wordt zo toegevoegd aan TiO-a. En nu is er sinds kort ook TiO-c: de laatste module van het programma. In TiO-c wordt grammatica op maat geboden in de vorm van een game.

De gedachte achter TiO-abc

Boks programma steunt naast een aantal vernieuwende leertheorieën vooral op de gedachte dat leerlingen beter leren schrijven in een rijke leeromgeving waar de leerstof pluriform wordt aangeboden. TiO biedt ontelbaar veel meer mogelijkheden dan een docent Nederlands zelf ooit zou kunnen bieden, stelt Bok. En docenten die het op een andere manier willen doen? Die zitten vast aan het verleden. ‘Och, zo deed ik het ook ooit, maar nu weet ik wel beter’, is Boks oordeel. Leerlingen krijgen tijdens het schrijven in TiO hulp op maat: tijdens het schrijven van een tekst kan gebruikgemaakt worden van hulpknoppen die de schrijver bij allerlei facetten van het schrijfproces begeleiden. Het programma geeft geen *feedback*, maar *feed-forward*. Een leerling kan pas verder als de rode vorderingsbalk groen is geworden. En er verschijnt alleen een groene balk als er gebruik wordt gemaakt van verschillende hulpknoppen. Hoewel het programma de leraar veel werk uit handen neemt, blijft hij volgens Bok van uitermate groot belang: als docent ben je de supervisor van het schrijfproces en moet je de leerlingen inspireren en enthousiasmeren.

Om het programma van Ad Bok toe te lichten en te promoten werd er op 5 maart een eerste TiO-dag georganiseerd in De Flint in Amersfoort. TiO-c, Boks nieuwste TiO-kindje, werd hier voor het eerst aan het publiek getoond. TiO-c richt zich meer op grammatica en vormt op papier een prima aanvulling op de andere twee modules. Het werkt als een computergame, zodat leerlingen het programma aantrekkelijker vinden. Als je te veel fouten maakt, is het *game-over* en moet je weer opnieuw beginnen.

De voordelen van TiO-abc

Wanneer een school kiest om met TiO-abc te gaan werken, krijgen de leerlingen met een ingenieus programma te maken. Bok heeft het voor elkaar gekregen een instrument aan te bieden waarmee de leerling een ontzettend breed scala aan hulpmiddelen kan gebruiken. Als een docent regelmatig gebruikmaakt van TiO – regelmaat is zonder meer een vereiste –, dan kan een leerling ook ontzettend veel leren over het schrijfproces. Boks opmerking dat leerlingen door veel te schrijven in TiO ook beter leren schrijven is dan ook goed te rechtvaardigen. Net zoals de stelling dat leerlingen beter leren schrijven als een docent hen heel veel teksten met de hand laat schrijven. In de laatste situatie is er echter geen mogelijkheid om gebruik te maken van het enorme aanbod aan hulpmiddelen. Dan heb je slechts de docent die kan helpen...

Als docent ben je de supervisor van het schrijfproces en moet je de leerlingen inspireren en enthousiasmeren

Een positief punt van TiO is de aandacht die het programma besteedt aan het denkproces dat aan het schrijven voorafgaat. Vooral TiO-b laat de leerling iedere stap die hij maakt op weg naar de uiteindelijke tekst, vastleggen in een uitgebreid voorwerk. Een tekst schrijven is meer dan wat zinnen op papier zetten. Het werk dat een schrijver vooraf doet, is minstens net zo belangrijk.

Ook hoeven docenten niet meer alle teksten die geschreven worden na te kijken. TiO zou de druk bezette leraar een hoop werk uit handen nemen. In principe hoeft er ‘alleen’ gekeken te worden naar de hoeveelheid teksten die een leerling heeft geschreven, en moet de docent als schrijfcoach de leerlingen enthousiasmeren voor het programma.

Leerlingen leren schrijven op een manier die nooit door een docent bewerkstelligd kan worden: een computer biedt meer mogelijkheden dan het menselijke

TiO-Schrijven A:

Algemene schriftelijke taalvaardigheid, met onder andere tekstopening, tekstafsluiting, argumentatie, lezergerichtheid, structuur, bondigheid, spelling, zinsbouw. TiO-A is klaar en wordt in 2007 op circa 60 scholen (bs, vo, hbo) gebruikt.

TiO-Schrijven B:

Specifieke schriftelijke taalvaardigheid met onder andere brief, betoog, scriptie, recensie, verslag. TiO-B wordt in 2007–2008 ontwikkeld door een ontwikkelgroep van docenten.

TiO-Schrijven C:

Grammaticale kennis en kunde ter ondersteuning van het schrijven, met onder andere zinsbouw, zinsdelen, alineabouw, tekstindicatoren, verwijswaarden, congruentie, onderschikkende voegwoorden.

Bron: <www.tioschrijven.nl>

brein ooit zal kunnen bieden. Het arsenaal aan hulpmiddelen is uitgebreid en het aantal onderwerpen waarover geschreven kan worden, is enorm. Het feit dat de computer wordt ingezet om het schrijfproces te begeleiden sluit aan bij de hedendaagse leerlingen en de gamevorm van TiO-c lijkt een stap in de richting van een nieuw soort onderwijs.

Even terug naar de studiedag in Amersfoort. Terwijl de TiO-docenten in spe door Bok worden ingelicht over het programma, is er in de middag voor de ervaren TiO-docenten de mogelijkheid om ervaringen uit te wisselen. Hoewel een groot aantal docenten enthousiast is over de mogelijkheden die het programma biedt, blijkt nu toch ook dat TiO niet alleen maar geweldig is. Hoewel Bok niet veel later enkele punten van kritiek op TiO-b wegwuift door te stellen dat het programma ‘echt niet moeilijk is’, zijn er zeker een aantal serieuze verbeterpunten die naar voren komen.

De mogelijke verbeterpunten van TiO

TiO brengt een aantal knelpunten met zich mee. Allereerst praktische problemen. Wanneer een sectie Nederlands besluit over te stappen op TiO, heeft dit een aantal gevolgen. Zo moeten de schoolleiding en de roostermaker er rekening mee houden dat er wekelijks computerlokalen beschikbaar zijn voor de docenten Nederlands. Regelmaat is immers een essentiële factor in het TiO-verhaal. Wanneer dit niet op overkoepelend niveau geregeld wordt en de docenten zelf achter de computerlokalen aan moeten, bestaat het gevaar dat TiO een project naast de Nederlandse lessen wordt. In praktijk blijkt de beschikbaarheid van computers een realistisch probleem.

Uit de gesprekken tussen TiO-docenten blijkt verder dat het programma vaak vastloopt en leerlingen hun werk kwijt zijn. ‘Tussendoor continu blijven opslaan’ luidt het devies. TiO stelt ook hoge eisen aan het schoolnetwerk. Goede afstemming met de netwerkbeheerder is daarom aan te raden.

Het feit dat TiO de leerling zo enorm veel mogelijke hulpmiddelen biedt, blijkt ook op wat verzet te stuiten. De leerlingen hebben nu zo veel mogelijkheden dat ze niet meer weten wat ze moeten kiezen. Op het eerste gezicht misschien een luxeprobleem, maar in de praktijk leidt dit vaak tot een lukraak aanklikken van hulpknoppen en vervolgens wachten tot de rode vorderingsbalk groen gekleurd is. Leerlingen kunnen de hulp van TiO gebruiken en hierdoor kunnen ze enorm veel leren. Vaak blijkt het toch op een ‘klikken en wachten’ neer te komen. Ze zijn gefocust op het groen worden van rode

vorderingsbalken en minder op het verbeteren van hun schrijven: dat duurt immers zo enorm lang!

TiO is tijdrovend. Vooral TiO-b. Hoewel het absoluut waar is dat het denkproces bij het schrijven minstens net zo belangrijk is als het schrijfproces zelf, kost het wel enorm veel tijd om alles bij het voorwerk in te vullen. Bok: ‘Het is veel, dat klopt, maar je hoeft niet je hele bordje leeg te eten.’ Prima argument, maar wie bepaalt wat er op het bordje wel heel belangrijk is om op te eten? De leerling zelf? De docent? Of helpt TiO hierbij?

En dan is er het motivatieprobleem. Hoewel Bok beweert dat TiO-abc, in tegenstelling tot het ‘oude en slechte’ schrijfonderwijs, wel plezier bezorgt bij het schrijven van teksten, blijkt dit in de praktijk toch soms anders. Ieder nieuws is spannend, maar na enkele malen met TiO gewerkt te hebben, begint bij sommige leerlingen het geklaag: ‘Mag ik de tekst niet in Word zetten, dat werkt veel fijner?’ ‘Alweer TiO?’ Een groot aantal leerlin-

‘Wat mijn ervaringen zijn met TiO? Mag het een afgewogen oordeel zijn? De eerste weken is het geweldig werken, zowel voor leerlingen als docenten. Het is een soort talige speeltuin. De leerlingen banjeren nieuwsgierig rond, er is een keur aan onderwerpen en hulpmiddelen. Ze schrijven teksten en bewerken deze met de hulpmiddelen. Ze leren bijvoorbeeld korte zinnen afwisselen met lange. Korte oefeningen bij hun tekst. De ideologie is er een beetje op gebaseerd dat ze al doende leren hoe je teksten schrijft. Maar op den duur merk je toch dat de sleur er insluipt: “Moeten we weer TiO doen?” Hulpmiddelen worden achteloos weggeklikt: “Meneer, het balkje is nog niet groen.” De ideologie van een zelfstandig leerproces stoot daar toch een beetje z’n hoofd. Leerlingen willen direct nut zien. En dat zien ze niet. Je moet dan heel gerichte opdrachten gaan ontwerpen om ze aan de gang te houden. Daar ligt dan weer een heel aardige kant van het programma: wat ze elders passief leren, kun je hier actief gaan oefenen. Je laat ze betogen schrijven, als ze deze bij tekstbegrip moeten herkennen. Je laat ze fragmenten van een roman herschrijven. Ze kiezen bijvoorbeeld een ander perspectief en leren wat dat met een verhaal doet. Dat soort dingen, daar heb ik zelf veel mee kunnen doen.’

— R. Cornelissen, docent Nederlands in Arnhem

Ongelovigen werd voordat er kritiek gegeven kon worden, al de mond gesnoerd door de welsprekende Bok, die al het andere schrijfonderwijs in zijn inleiding typeerde als ‘achterhaald en zinloos’

gen is snel uitgekeken op het programma, ondanks de vele mogelijkheden die het biedt. Het lijkt erop dat er ook leerlingen zijn die TiO lang niet zo flitsend vinden als Bok ons doet geloven. Wat ‘pimp’-werk lijkt dus raadzaam om TiO wat aantrekkelijker te maken voor de hedendaagse leerling.

Zoals gezegd: leertheoretisch gezien zit TiO bijzonder goed in elkaar; Bok weet waar hij over praat. Een punt waar misschien op dit gebied in de toekomst naar gekeken kan worden, is een mogelijkheid tot het geven van feedback op de geschreven teksten. Leerlingen krijgen nu feed-forward, iets wat zonder twijfel zeer waardevol is. Toch is na het afronden van een schrijfproduct inhoudelijke feedback een belangrijk punt in het leerproces van een leerling.

TiO-abc: een mooi hulpmiddel op weg naar beter schrijven

Of TiO-abc het nieuwe evangelie is op het gebied van schrijfonderwijs? De tijd zal het moeten uitwijzen. Er zijn zeker punten waarop het programma verbeterd kan worden. Natuurlijk doet de werkgroep enorm zijn best om TiO telkens weer te updaten. Wanneer er goed geluisterd wordt naar docenten die ermee werken en problemen ervaren, kan een hoop winst geboekt worden. Kritiek kan veel positiefs opleveren.

Dit lijkt wel een aanpassing te vragen in de houding

‘TiO is een prima programma ter ondersteuning van het huidige schrijfonderwijs. De leerlingen schrijven meer teksten dan voorheen; veel schrijven helpt hun vaardigheden te vergroten. TiO mag echter gebruiksvriendelijker gemaakt worden voor de leerling: overzichtelijk, een lay-out die aantrekkelijk is, duidelijke uitleg bij knoppen. Dit is in mijn ogen noodzakelijk om het programma te laten slagen.’
— W. van der Coelen, docente Nederlands te Veghel

van Bok en zijn team. De TiO-studiedag in Amersfoort was een mooie gelegenheid om de gebreken en ervaringen in kaart te brengen. De vraag is echter of de organisatoren dit ook voor ogen hadden en of dit ook daadwerkelijk is gebeurd. De Flint in Amersfoort was toch meer het podium voor een reclamecampagne voor TiO. Ongelovigen werd voordat er kritiek gegeven kon worden, al de mond gesnoerd door de welsprekende Bok, die al het andere schrijfonderwijs in zijn inleiding typeerde als ‘achterhaald en zinloos’.

Bok heeft een prachtig programma ontwikkeld, waar de docent Nederlands een enorm geavanceerd hulpmiddel in kan vinden om leerlingen te leren schrijven. Wanneer een docent eigen opdrachten combineert met het gebruik van TiO-abc, krijgt het leertraject van schrijven een goede verdieping. Het biedt veel mogelijkheden en voor zijn verdiensten tot nu toe verdient Bok niets dan lof.

Ruimte voor discussie en de mogelijkheid tot het uiten van kritiek is in het hele TiO-verhaal echter wel raadzaam. Hoewel er bij de studiedag in Amersfoort wel de mogelijkheid werd geboden om met andere ervaren TiO-docenten aan de hand van stellingen twee keer een kwartier in groepjes van vier te praten, lijken de mensen achter TiO niets dan positieve geluiden te willen horen. Het is belangrijk dat problemen van docenten die met TiO werken, serieus genomen worden. Niet alleen op papier, maar ook in de dialoog. Ad Boks enigszins sarcastische manier van presenteren kan dan losjes humoristisch bedoeld zijn, de negatievere geluiden moeten wel serieus genomen worden. Natuurlijk moet je een product met enthousiasme verkopen en natuurlijk is Bok zo trots als een pauw op zijn TiO-kindje. En terecht. Toch is een wat meer open houding vruchtbaar, als Bok wil dat TiO-abc bij zowel docenten als leerlingen echt aan blijft sluiten.

Vanaf het hoge podium spreekt Bok tot de volle zaal: ‘We zijn groot aan het worden.’ Inderdaad en dat is Boks verdienste. Maar wie groot wil blijven, moet niet met het hoofd in de wolken lopen, maar juist met beide benen op de grond blijven staan. Dan kan TiO een nog beter programma worden dan het nu al is. ■

INTERNATIONALE ONTWIKKELINGEN

Twee maanden geleden was ik op de Internationale Conferentie van IATEFL, de International Association of Teachers of English as a Foreign Language. Een hele week even bijtanken met allerlei interessante lezingen en workshops. Het is een jaarlijks spektakel waar ik graag deel van uitmaak. Docenten Engels uit de hele wereld ontmoeten elkaar: zo'n 1700 waren er naar Cardiff gekomen, ook vanuit Nederland. De meesten waren afkomstig van de lerarenopleidingen, er waren maar weinig docenten uit het voortgezet onderwijs. Dat is jammer, want met een beurs van het Europees Platform kun je er zo naartoe. Niet veel collega's krijgen blijkbaar toestemming om vier schooldagen weg te gaan om een congres te bezoeken.

Toch kan ik het van harte aanbevelen. Al is het maar om eens kritisch te reflecteren over je eigen manier van lesgeven. Als je vertelt dat de meeste Engelse lessen in Nederland in het Nederlands worden gegeven, roept dat steeds weer verbaasde reacties op. Ze kunnen het maar niet geloven: 'Iedereen spreekt zo goed Engels – hoe kan dat

dan?' De verbazing neemt alleen maar toe als ik ook vertel over de grote vlucht die het tweetalig onderwijs neemt, waar wiskunde en aardrijkskunde in het Engels worden gegeven, en dat men daar in Nederland erg enthousiast over is. Maar ja, als je maar lang genoeg wacht, komen dingen vanzelf weer terug, zoals dat in de kunst en in de mode ook gebeurt. Sinds lange tijd hoorde ik weer iemand verkondigen dat het alleen gebruiken van de doeltaal niet altijd even zinvol is en dat het vertalen van begrippen soms sneller werkt dan eindeloos te proberen omschrijvingen in de doeltaal te vinden. Vooral voor abstracte begrippen is dat ook veel efficiënter.

Een ander dogma, het verbod op *teacher talking time*, de tijd dat de docent aan het woord is, werd ook onderuitgehaald. Hugh Dellar, iemand die altijd graag tegen de draad ingaat maar meestal wel de juiste trends bespeurt, betoogde dat het helemaal niet zo fout is als de docent aan het woord is. Als hij dat maar goed doet, en hij gaf daarvan leuke voorbeelden: hoe je als docent kunt reageren op leerlingen, niet alleen door

constant te verbeteren maar door inhoudelijk in te gaan op wat er gezegd wordt. In het basisonderwijs in Engeland 'mag' klassikaal onderwijs weer en is het zelfstandig werken op zijn retour. Het is vreemd hoe trends steeds ontstaan en leiden tot nieuwe methodieken waar iedereen dan kritiekloos achteraan hobbelt.

Ik geloof niet in het 'alles of niets'. Vooral in het onderwijs is het belangrijk om zelf te blijven nadenken en je bij het lesgeven steeds bewust te zijn van de capaciteiten van je leerlingen. Soms wordt dat onmogelijk gemaakt als er van bovenaf van alles wordt beslist, zoals nu weer gebeurt met het competentiegericht onderwijs in het mbo. Probleem bij onderwijs blijft toch altijd: wie kan bewijzen dat mijn leerlingen het met een andere manier van lesgeven beter hadden gedaan. Gelukkig maar misschien. ■

Christien van Gool
<cmmhuangool@planet.nl>

Een groot aantal sessies van IATEFL is nog steeds te bekijken op Cardiff Online: <tinyurl.com/ltm-iatefl>.